

Partizanska štampa u Lici 1941—1945. godine

GOJKO VEZMAR

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb

Za pojavu, razvoj i doseg partizanske štampe u Lici u toku narodno-oslobodilačkog rata nije bila toliko bitna ni skromna tradicija, ni nedovoljno predratno iskustvo,¹ još manje ekonomska nerazvijenost kraja i nepismenost ljudi.² Narodnooslobodilačkom ratu u Lici nije prethodio razvijeni radnički i sindikalni pokret, pa ni iskustvo radničke štampe ili njena materijalna i stručna osnova sa čim su se koristile neke druge sredine. Postojala je samo aktivnost predratne partijske organizacije koja je imala svoju skromnu tehniku smještenu prije rata u Kosinju, zatim u Gospiću, a za vrijeme ustanka u Divoselu nedaleko od Gospića.³ Iskustvo stečeno na toj i takvoj tehnici suviše je skromno da bi ga uzimali kao bilo kakav osnov za razvoj partizanske štampe.

Visok doseg izdavačke i štamparske djelatnosti u Lici u toku NOB-a 1941—1945. godine, unatoč navedenim činiocima koji su djelovali suprotno, očitovao se u imponantnom broju dnevnih, tjednih, mjesečnih i drugih listova i u kvalitetu njihovog sadržaja, uređivanja, pa i primjeni štamparske tehnike. Lika ni prije, ni poslije drugoga svjetskog rata, nije imala ni približan obim u razvitku štampe kao u toku narodnooslobodilačkog rata. Na to su uticali mnogi faktori pozitivnog karaktera od kojih navodim ove:

a) štampa je u ratu imala prvorazrednu propagandno-političku i mobilizatorsku funkciju i misiju kulturno-prosvjetnog rada i stvaralaštva. Ona je po riječima druga Tita »[...] u svim krajevima Jugoslavije saopštavala i tumačila narodu, njegovim borcima riječ Partije. Širila bratstvo i jedinstvo među našim narodima, prenosila u svijet istinu o natiočvječanskoj borbi u kojoj se radala nova Jugoslavija.«⁴

¹ U Lici su između dva rata izlazila samo dva glasila: »Ličke novine« i »Lički kalendar«, te poneko izdanje o Lici sličnog karaktera izdavano van Like.

² U popisu stanovništva 1921. godine stoji podatak da je u Lici bilo 64.951 nepismenih od 174.370 stanovnika. U kotaru Udbina nepismenost je bila 64,3%, u kotaru Donji Lapac 63,1% itd.

³ Partijska tehnika nabavljena je 1935. godine, a 1939. u njoj se štampala i Historija SKP/b po glavama.

⁴ Zlata Knezović, Kulturno stvaralaštvo u revoluciji, Zagreb 1981, 12.

b) Osnovni je činilac za intenzitet, raznovrsnost i rasprostranjenost partizanske štampe u Lici u toku NOB-a, u prvom redu, stalno postojanje šire ili uže slobodne partizanske teritorije od prvih dana ustanka u Srbu, 27. jula 1941, pa sve do oslobođenja Like u aprilu 1945. godine. Prvi takav prostor stvoren je potkraj jula i na početku augusta u jugoistočnoj Lici sa središtem u Srbu, zatim proširen na područje Zrmanje, Donjeg Lapca, Bruvna i Mazina. Uz njega je postojalo i nekoliko manjih slobodnih prostora u koreničkom, udbinskom, gospićkom, otočaćkom i brinjskom kotaru.

Oslobodenjem Korenice, Donjeg Lapca, Srba, Prijeboja i Plitvičkih jezera već je potkraj aprila 1942. godine stvorena prostrana i kompaktna slobodna teritorija u Lici, na kojoj su se u toku ljeta i jeseni te godine kretale i razmještale najviše vojne i pozadinske ustanove NOP-a Like i Hrvatske.

U ljeto 1943. slobodna teritorija zahvata gotovo cijelu Liku, osim Gospića i nekoliko sela u njegovoj okolici. U posljednje dvije godine rata Liku su okupirali Nijemci. Ali i tada, pa sve do završetka rata, na području svih kotara Like postojala su veća ili manja slobodna područja s osloncem na tada centralnu slobodnu teritoriju koreničkog i udbinskog kotara. Na slobodnoj je teritoriji javno djelovala narodna vlast, razvijale se i radile antifašističke organizacije NOP-a, bujao kulturno-prosvjetni život, pa se tako razvijala i djelatnost partizanske štampe.

Kako se oko štampanja pojedinih listova okupljao veći broj lica: članova agitpropovskih odjela, štamparskih radnika, kurira, stražara i sl. za takvu je aktivnost mnogo značio i pojas oslobođenih sela u blizini ili u okolini partizanskih štamparija. Ne samo kao zaštitni pojas, već kao izvor za snabdijevanje hranom i, u slučaju opasnosti, da se lakše izvede evakuacija i skrivanje štamparske tehnike.

c) Jedan je od povoljnijih činilaca za pojavu i razvoj te djelatnosti i dolazak u partizane na područje Like znatnog broja odgovarajućih stručnih kadrova iz gradova. Oni su odmah poslije svoga dolaska u Liku stavili na raspolaganje vojnim i pozadinskim organima NOP-a svoje opće-obrazovno, stručno i političko znanje, a pojedini među njima i poznavanje štamparske i uređivačke tehnike. Među njima bilo je novinara, grafičara, intelektualaca, u svakom pogledu sposobnih ljudi od kojih su postajali prvi urednici partizanskih listova, tehnički radnici na šapirografu, ciklostilu i drugim tehnikama korištenim u opremi pojedinih listova. Uz stručni kadar iz drugih krajeva, tu su se našli mnogi sindikalni i partijski kadrovi rođeni u Lici, a stasali u drugim sredinama, od kojih su mnogi bili vični peru i štamparskoj tehnici.⁵

d) Značajan je činilac za razvoj partizanske štampe u jednom razdoblju NOB-a boravak na ovom području centralnih organa NOP-a Hrvatske, od kojih su neki i osnovani u Lici, a to su: Glavni štab NOV i POH, Centralni komitet KPH, Pokrajinski komitet SKOJ-a, ZAVNOH, Glavni odbor USAOH-a i Glavni odbor AFŽ-a.⁶ Neposrednim kontaktom s organima NOP-a Like, oni su im pružali neposrednu pomoć u voj-

⁵ Najpoznatiji među njima bili su: Stipe Ugarković, Šime Balen, Nikola Rubčić, Bogoljub Rapajić i drugi.

⁶ Ta tri posljednja organa formirana su u Lici u prvoj polovini 1943.

no-političkom, partijsko-organizacionom, materijalnom, kulturno-prosvjetnom i u propagandnom pogledu. Saobrazno s tim, tu su se štampali i mnogi centralni listovi partizanske štampe za Hrvatsku kao što su: »Partizan«, »Žena u borbi«, »Vjesnik«, »Naprijed«, »Narodno oslobođenje«, »Omladinski borac«, te mnogi leci i drugi propagandni materijali.⁷ Zahvaljujući tome, tu se našao nemali broj stručnih ljudi i sa štamparskim i s izdavačkim iskustvom. Oni su redakcijama i urednicima ličkih listova pomagali savjetima, u tehnici, priboru, a najviše održavanjem kursova za uzdizanje domaćih kadrova za tu djelatnost.

e) Na obim i rasprostranjenost partizanske štampe uticala je i širina i masovnost narodnooslobodilačke borbe u Lici. To se jednako odnosi na snagu vojnog faktora, raširenost mreže organa narodne vlasti, organizacionu izgrađenost ostalih organizacija NOP-a i na upornost, borbenost, izdržljivost, odanost i revolucionarni zanos širokih narodnih masa. Zato štampa u Lici nije bila samo u propagandno-informativnoj i mobilizatorskoj funkciji, mada su i one bile naglašene, već neophodno i prvorzredno sredstvo za široku političku komunikaciju i za kulturno-prosvjetni preobražaj sela partizanske teritorije.

f) S obzirom na neprestanu prisutnost jakih okupatorskih, ustaških, četničkih i drugih kvasilničkih snaga u Lici, na osornost i nasrtljivost njihove propagande, partizanska je štampa na ovom području izoštrila i uspješno razvila i svoju propagandnu funkciju. Istina, neprijateljskoj propagandi zasnovanoj na fašističkoj ideologiji i praksi ispoljavanoj u obmanama, ordinarnim lažima, beskrupuloznom huškanju nije bilo teško parirati. Pogotovo kad je riječ o selima gdje su ispoljena neprijateljska nedjela. Partizanska je štampa zato usmjerila svoju aktivnost naročito u sela i krajeve koji su bili pod okupacijom i kontrolom neprijatelja. Partizanska se štampa nije verbalno nadmetala s neprijateljskom, već je u svim pitanjima života i revolucionarne aktivnosti nastupala s argumentiranim činjenicama, pa čak i kad je riječ o greškama i propustima pojedinih organa i jedinica. Otuda njezina ubojitost i povjerenje narodu u njezinu istinitost i principijelnost. Preglednosti radi, njezina uloga i razvoj prikazani su po godinama rata.

Partizanska štampa u Lici 1941. godine

Prvi začeci partizanske štampe u Lici javljaju se već u fazi priprema za narodni ustanak. U prvim danima pripreme ustanka, informacije su se prenosile usmenim porukama, pismima i obavijestima među ustanicima, dok je u narodu bila karakteristična opća neinformiranost. Takvo stanje je bilo pogodno za širenje neprijateljske propagande i raznih alarmančnih glasina kojima su ustaše unosili konfuziju, dezorganizaciju, nesigurnost, pa i apatiju i defetizam. Ali ne zadugo.

Revolucionarni odbor, preteča Štaba gerilskih odreda za Srb i okolinu, organizirao je slušanje i prepisivanje radio-vijesti u šumi Uilica iznad sela Tiškovca. Videći da se u tako konfuznoj situaciji ustaškog terora uve-

⁷ Dušanka Borojević-Sternberg, Bibliografija listova NOB u Hrvatskoj, *Putovi revolucije*, 1-2, 451.

ćavaju žrtve, dobrim dijelom i iz neobaviještenosti, taj je odbor počeo izdavati svoje »Vijesti«. Ideja za to proizašla je 4. jula 1941. kada je prepisan Staljinov govor od prethodnog dana i razaslan u sela i zbjegove.

»Vijesti« su najprije prepisivane rukom, zatim pisaćom mašinom, te slane u sva sela srbačke općine. Odjeci te inicijative prenijeli su se daleko van te općine. Vijesti su imale izvanredan učinak. Ozbiljnije su se shvaćale i poruke i svaki drugi oblik prenošenja obavijesti. One su prema riječima Đoke Jovanića, predsjednika Revolucionarnog odbora, bile izvanredne: »U situaciji kada se svaki glas slušao i prepričavao s neminovnim dodavanjem želja i nadanja, ali i straha i panike, i kada su oči naroda bile uprte u ruski front, 'Vijesti' su imale veliki značaj. Ove vijesti brzo su se širile i prepričavale, tako da su neke od 'Vijesti' doprle do najudaljenijih sela kotara Donji Lapac.«⁸

Već nakon prvih sedam dana ustanka oslobođeno je područje kotara Donji Lapac, veći dio kotara Gračac i niz sela u pravcu Knina. Do početka oktobra 1941. protjerana je ustaška vlast iz velikog broja ličkih sela. Stvorena je prva slobodna teritorija u jugoistočnoj Lici, a time i povoljniji uslovi za pojavu i nastanak partizanske štampe. U prvi mah to se ogledalo u snimanju i prepisivanju radio-vijesti u mnogim selima Like kao što su: Srb, Donji Lapac, Zrmanja, Bruvno, Škare, Gornji brinjski kraj i drugim. U svim ustaničkim žarištima slušale su se i prepisivale radio-vijesti, a ponegdje samo slušale i usmeno prenosile u sela i sjedišta gerilskih odreda.

Trećeg augusta 1941. godine formiran je u Donjem Lapcu Štab gerilskih odreda za Donji Lapac i okolinu. Taj je Štab iz bivšeg sreskog i drugih ureda općine i kotara Donji Lapac pribavio pisaću mašinu, dva radio-aparata, šapirograf, ciklostil, izvjesnu količinu papira i počeo izdavati svoje glasilo pod nazivom »Vijesti«. Na tome je najprije radio Nikola Vidaković, a zatim Branko Stijelja.⁹ »Vijesti« su izlazile povremeno, mada u principu dvaput sedmično. Ipak, one nisu tada predstavljale ni jedini, a ni najvažniji list jer je u to vrijeme nastao i na ovom području cirkulirao list »Gerilac« koji je pokrивao područje zapadne Bosne i Like.

U Zrmanji su već 7. i 8. augusta 1941. izdavane radio-vijesti, umnožavane na šapirografu. Izlazilo je dnevno 30—40 primjeraka. U istoj tehnici, prema sjećanju Vase Prodanovića koji je i rukovodio tim radom, izdana je i mala brošura u 30 primjeraka s partizanskim pjesmama, te brošura na osnovi djela Vase Pelagića, »Umovanje zdravog razuma«. Svi ti materijali iz Zrmanje rasturani su i u dijelu sjeverne Dalmacije.¹⁰

Do kraja 1941. godine, na teritoriju Like pojavila su se tri značajnija partizanska lista: »Gerilac«, »Radio-vijesti« agencije GRM i »Lički partizan«, od kojih su dva posljednja izlazila na ovom području.

⁸ Đoko Jovanić, Ustanak u donjolapačkom kotaru 1941. godine u: Kotar Donji Lapac u NOR-u 1941—1945, Karlovac 1985, 111.

⁹ Isto, 126. Branko Stijelja, po zanimanju učitelj, zabilježen je kao prvi službeni predstavnik partizanske štampe u Lici.

¹⁰ Vaso Prodanović, Organizacija KPJ u općini Zrmanja od osnivanja do kraja 1941. godine, u Kotar Gračac u NOR-u 1941—1945, Karlovac 1984, 618—619.

Gerilac je izlazio od 1. augusta do 11. oktobra 1941. godine i za to je vrijeme objelodanjeno njegovih šest brojeva.¹¹ Izdavao ga je Štab gerilskih odreda za srez Bosansko Grahovo i okolinu. Od 16. augusta preuzima ga Štab drvarske brigade u sastav koje su ušle i ustaničke jedinice Like, uglavnom čete i odredi s prostora donjolačkog i gračačkog kotara. Isti prostor pokrivaio je i taj list. Broj 1 izašao je u Bosanskom Grahovu u redakciji Gerilskog informacionog biroa (GIB) navedenog štaba u tehnici ciklostifa. Izlazio je u principu sedmično, mada je zbog vojno-političke situacije imao i većih prekida.

List ima, u prvom redu, informativni i propagandni karakter s mnogim izvještajima s vanjskog i ustaničkog ratišta. Zatim donosi proglose, direktive, uputstva, pozive i drugo, što mu istovremeno daje obilježje glasila i službenog lista. O tome govori i br. 2 lista od 7. augusta 1941. u kojem je dan pregled organizacije narodne vlasti i njezine nadležnosti, te proglas da se čuvaju rezultati borbe iz prvih deset dana ustanka.¹² U br. 5 uredništvo lista, a u ime Štaba drvarske brigade, daje kritički osvrt na razgovore u Otrčju od 11. augusta 1941. i polemizira s kompromisnim, više kapitulantskim odgovorima danim Talijanima u ime tzv. »Srpskog narodnooslobodilačkog pokreta za ličke srezove«. Istovremeno upozna je čitaoce sa ciljevima NOB-a i beskompromisnoj borbi, ne samo protiv ustaša, već i protiv talijanskog okupatora.¹³ U br. 6 od 6. septembra objavljena je Rezolucija sa savjetovanja delegata narodnooslobodilačkih gerilskih odreda za zapadnu Bosnu i Liku od 31. augusta 1941. na kojem su učestvovali i predstavnici Like.¹⁴

Radio-vijesti agencije GRM izdavao je Štab gerilskih odreda za srez Korenica i okolinu u osamljenoj kući u Krbavici.¹⁵ Izlazio je svakodnevno s prekidima zbog kvara na tehnici i to od početka septembra 1941. do polovine januara 1942. godine.¹⁶ Izdavala ga posebna radio-služba toga Štaba pod nazivom »Agencija GRM«.¹⁷ To su uglavnom snimljene radio-vijesti na 1-3 stranice, bez naslova,¹⁸ sa tri do četiri podnaslova koji označavaju datum, naziv radio-stanice i sat emitiranja. Vijesti su pri slušanju zapisivane rukom, prepisivane pisačom mašinom i umnožavane na šapirografu u onoliko primjeraka, koliko je bilo gerilskih odreda i sela na području Štaba. Kao pisaci materijal, a u nedostatku papira, korištene su i čiste stranice zaplijenjenih tiskarica i drugih akata općinskih i drugih ustanova.

¹¹ Od broja 7 izlazi kao list »Partizan« i od tada se odnosi samo na Bosansku krajinu. Broj 1 lista objavljen u Zb. NOR-a, tom IV, knj. 1, dok. 3, vidi bilješku 2.

¹² Zb. NOR-a, tom IV, knj. 1, dok. 4.

¹³ Isto, dok. 13. »Gerilac« br. 5 izašao 19. VIII. 1941.

¹⁴ Isto, dok. 66.

¹⁵ Pod komandom toga Štaba nalazilo se 30 gerilskih odreda s područja kotara Korenica i 4 odreda s područja Vrhovina, kotar Otočac.

¹⁶ Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (AIHRPH), Zb-Per-48/485. Prvi broj koji je sačuvan u tom Arhivu datiran je sa 7/8. septembra 1941, a posljednji s 9. januarom 1942.

¹⁷ Izuzetak od toga je primjerak lista od 15. oktobra 1941. godine na kojem je umjesto ove agencije, navedena agencija »ŠUŠANJ«.

¹⁸ Svega dva pronađena broja nose naziv »Radio-izvještaj«.

Sadržaj »Radio-vijesti« čini, uglavnom, vanjskopolitička situacija koju su davali: Radio-London, Radio-Kairo i Radio-Moskva.¹⁹ Posljednji su podnaslov »Domaće vijesti«, a sadržavaju akcije ustanika u Lici, te naredbe, obavještenja, upute, napomene i sl. U njima je Štab gerilskih odreda za srez Korenicu i okolinu obavljivao i presude za nedisciplinu, za pljačku, šverc, krađu i drugo, te navodio imena kažnjenih i obrazloženje svakog pojedinačnog slučaja. To se jednako odnosilo na borce gerilskih odreda i na ostale ljude u selu. Svi brojevi nemaju taj podnaslov, ali one koji ga imaju obavezno potpisuje lično komandant Štaba Bogoljub Rapajić, po zanimanju novinar. Umjesto potpisa na završetku teksta u ostalim vijestima stoji samo »Agencija GRM«.²⁰

Svaki dan nakon opreme lista oko 17 sati u Štab gerilskih odreda stizali su kuriri i raznosili ga u štabove gerilskih odreda po selima.²¹ Sva sela u kotaru, pa i ona u općini Vrhovine, kotara Otočac, bila su povezana u 9 pravaca s 9 kurirskih linija.²² Vijesti su čitane odmah istu večer pred okupljenim narodom i borcima gerilskog odreda toga sela. Nakon toga pristupilo bi se utvrđivanju zadataka i obaveza za odred, selo, pa i za svako domaćinstvo. Zahvaljujući tome svakodnevnom protoku informacija, stvorena je čvrsta veza između sela ovog ustaničkog žarišta čije su se pozitivne osobine prenijele i na kasniji tok događaja i razvitak narodnooslobodilačkog rata na ovom području.

Lički partizan jedan je od kompletnijih listova partizanske štampe u Lici, ne samo u 1941. godini kada je počeo izlaziti, već i u toku cijele 1942. godine. Izdavao ga je Štab Grupe NOP odreda za Liku, a uređivao Šime Balen, novinar, inače komesar toga Štaba. List je u načelu izlazio mjesečno jedanput, a njegov prvi broj pojavio se 20. novembra 1941. u Krbavici.²³ Do 1. oktobra te godine izašlo je u redakciji toga Štaba još šest brojeva u tiražu od 100 do 150 primjeraka. Od broja 8 list preuzima Komanda ličkog područja, koja je, uglavnom, nastojala održati njegovu osnovnu fizionomiju.

»Lički partizan« ujedno je i jedan od najboljih i najopširnijih listova u tom periodu u Lici. U njemu su objavljivani članci propagandno-mobilizatorskog karaktera, izvještaji s vanjskih i domaćih ratišta, iz vojne doktrine, o radu narodne vlasti, te mnogi prigodni i drugi članci iz tematike NOR-a, naročito detaljno o akcijama u Lici. Članci toga lista sadržajno su svestrani, stilski čitki i dopadljivi, historijski pouzdani, a odlikuju se bogatstvom sadržaja. U br. 3 dan je veoma pregledan osvrt na

¹⁹ Radio-London, ujutro u 8,20 sati, uvečer u 20,45 i 22,15, Radio-Kairo u 21,45, Radio-Moskva u 18,15 i 22,30 sati. Večernje vijesti prethodnog i jutarnje vijesti narednog dana pisane su zajedno u jednom radio-izvještaju.

²⁰ AIHRPH, ZB-Per-48/485.

²¹ U »Radio-vijestima« od 10. novembra 1941. prvi je put za gerilske odrede na tom području spomenut naziv »partizanski« (Gerilski partizanski odred).

²² AIHRPH, NOV, kut. 26, dok. 3623. U tom je dokumentu navedeno svih devet pravaca. Od broja datiranog sa 14. XII. 1941. godine svi listovi završavaju borbenim pozdravom »Smrt fašizmu—Sloboda narodu!« ili samo s kraticama »S. F.—S. N.« O korištenju, a i sastavljanju »Radio-vijesti« pisao je jedan od njihovih autora ing. Nikola Rapajić (Sjećanje, Historijski arhiv Karlovac, (HAK), Memoarska grada, kut. 24).

²³ AIHRPH, ZB-Per-48/477. Broj 1 lista nalazi se u tom arhivu.

protektu, ali i »krvavu« 1941. godinu, br. 5 donosi članak »Plan vatre u napadu«, br. 6 članak »Borba u šumama«, br. 7 o izborima za NOO-e, te o borbama ličnih brigada u Poľoju, Tušiloviću, Glini i drugim krajevima, dok je u br. 8 objavljena dnevna zapovijest Vrhovnog komandanta NOVJ Josipa Broza Tita za 7. novembar o proslavi 25-godišnjice oktobarske revolucije.²⁴ List je sadržavao mnoge partizanske pjesme i druge literarne radove. Tako je u br. 6 objavljena pjesma Skendera Kulenovića »Stojanka majka Knešpoljka«.

Razvoj i rasprostranjenost štampe u 1942. godini

Oslobodenjem Donjeg Lapca, Korenice, Srba, Prijeboja, Plitvičkih jezera i niza manjih mjesta u njihovoj blizini stvorena je prostrana slobodna teritorija Like u prvoj polovini 1942. godine na kojoj se razvijala narodna vlast, stvarala se i jačala mreža organizacija omladine i žena, te bujao politički i kulturno-prosvjetni život partizanske pozadine. Centar toga područja od kraja marta do početka juna bila je Korenica, a dalje do kraja te godine Donji Lapac. U tim mjestima tada su boravile i djelovale i centralne ustanove NOP-a Hrvatske: CK KPH, GŠH, Oficirska škola i druge koje su se u Lici i osnivale. Na tom području istovremeno djeluju i okružni organi NOP-a Like: OK KPH osnovan 1940. godine, OK SKOJ-a i Okružni odbor AFŽ-a formirani potkraj 1941. te Okružni NOO »Krbava«, konstituiran 25. februara 1942. godine.²⁵ Osim toga, u to je vrijeme u Lici djelovalo osam kotarskih komiteta KPH, osnivani ili obnavljani do kraja 1941. godine, te kotarski NOO-i, formirani potkraj 1941. i u prvoj polovini 1942. godine. Do početka maja u Lici su već postojala tri NOP odreda, bataljon »Božidar Adžija«, a 7. maja formiran je Prvi proleterski bataljon Hrvatske u kojem se nalazila i Ličko-dalmatinska četa. Brinjska četa, kako je poznato, nalazila se u sastavu Primorsko-goranskog područja. Brojno stanje partizanskih boraca u Lici potkraj aprila 1942. godine bilo je: 2408 boraca naoružanih s 2201 puškom, 80 puškomitraljeza, 8 teških mitraljeza, 3 topa, 2 tenka, 1 protukolskim mitraljezom i 131 pištoljem.²⁶

Takav polet i masovnost u razvoju vojnih i pozadinskih organa NOP-a praćen je i izvanrednim zamahom u razvitku partizanske štampe. Te se godine javlja i najveći broj samostalnih izdavača partizanskih listova, a po općim svojstvima, namjeni i karakteru ti izdavači se mogu podijeliti u dvije grupe:

Prvu grupu čine vojni listovi među kojima vodeća mjesta i dalje imaju glasila Štaba Grupe NOP odreda za Liku: »Lički partizan« i »Partizanski vjesnik«. Zatim slijede listovi partizanskih odreda: »Partizanski vjesnik Velebit«, »Partizanski borac«, »Partizanska zvijezda« i »Partizanska

²⁴ Muzej revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu (MRNH) posjeduje brojeve: 3, 4, 5, 6, 7 i 8, br. inv. 4604-4610 i 7481.

²⁵ Tomo Nikšić, Razvoj i rad organa narodne vlasti, Lika u NOB 1942, Beograd 1970, 714.

²⁶ Zb. NOR-a, tom V, knj. 4, dok. 42. Izvještaj Štaba Grupe NOP odreda za Liku Glavnom štabu Hrvatske.

riječ«. Potkraj 1942. godine javljaju se i »Radio-vijesti« Komande ličkog područja, koja je preuzela, kako je već navedeno, i »Lički partizan«, te list »Šesta divizija«, koji je ubrzo prerastao u list »Lička divizija«.

Partizanski vjesnik izlazio je od početka januara do kraja novembra 1942. godine. Izdavao ga je Štab Grupe NOP odreda za Liku uz već pomenuti mjesečnik »Lički partizan«. Izlazio je u početku kao dnevni list, a kasnije, ovisno o razvoju vojne i opće situacije, polusedmično i sedmično i to na dvije do osam stranica.²⁷ List je umnožavan na šapirografu, kasnije tehnikom ciklostila, formata 21×17 i 34×21 u tiražu 150–500 primjeraka. Kao mjesta izlaska lista spominju se Krbavica, Korenica i Donji Lapac, a što odgovara mjestima kretanja toga štaba. Urednik i toga lista bio je Šime Balen.

Prema svom osnovnom sadržaju »Partizanski vjesnik« imao je informativno-propagandni karakter o čemu govori i ovih nekoliko primjera. U broju 53 od 10. marta 1942. poimenično je navedena grupa desetorice strijeljanih saradnika okupatora u Donjem Lapcu i potjernica s ličnim opisom za majorom Boškom Rašetom, organizatorom te saradnje.²⁸ Broj 72 od 1. maja 1942. sadrži članak o četničkom puču na teritoriji gračačkog kotara, o razoružanju seoskih četa, te o količini i vrsti oduzetog oružja.²⁹ U broju 92 od 17. septembra prenesen je članak druga Tita iz centralne partizanske štampe pod naslovom »Međunarodni značaj NOB u Jugoslaviji«. ³⁰ Nekoliko brojeva govori o saradnji okupatora i domaćih izdajnika, ustaša i četnika, te o radu organa narodne vlasti i drugih organizacija NOP-a.

Partizanski vjesnik 'Velebit' glasilo je 1. ličkog NOP odreda »Velebit«. Izlazio je od januara do oktobra 1942. godine u Mogoriću i okolnim mjestima u kojima se nalazio Štab toga odreda.³¹ Umnožavan je na šapirografu i ciklostilu kao tada većina listova partizanske štampe u Lici. Neki brojevi lista nosili su skraćeni naziv »Partizan Velebit«. ³² Sličan naziv imao je i tzv. »Velebitski partizan«, list što ga je izdao Štab jedinica za oslobođenje zapadne Like u maju 1942. godine. U prvom broju lista, a čini se da je samo taj i izašao, raskrinkava se ustaški režim, slanje od NDH mobiliziranih ljudi toga kraja u akcije protiv partizana i naroda u Petrovu goru, te poziva hrvatski narod zapadne Like da masovno stupi u NOP.³³

Partizanski borac, izdavao ga je Štab 2. ličkog odreda čiji je mobilizacioni, a u prvom periodu i operacioni prostor zahvatao područje koreničkog i udbinskog, a djelomično i perušićkog i otočaćkog kotara. Prvi broj lista izašao je 23. jula 1942. u Korenici. Do polovine septembra 1942. godine,

²⁷ AIHRPH, ZB-Per-48/478. U toku 1942. izašla su 93 broja od kojih je najveći broj sačuvan. Osim u ovom arhivu, pojedini brojevi lista nalaze se u Muzeju revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu, Vojnoistorijskom institutu u Beogradu i drugim arhivima.

²⁸ MRNH, br. inv. 4614/1.

²⁹ Isto, br. inv. 4618.

³⁰ Isto, br. inv. 4630.

³¹ AIHRPH, ZB-Per-48/483.

³² MRNH, br. 14, 26, 31/br. inv. 4631–4633.

³³ Isto, br. inv. 6918. O tome događaju piše *Nikola Rubčić*, *Otočac i Brinje 1942. godine*, Lika u NOB 1942, n. dj., 473–474.

tj. do rasformiranja toga odreda, izašlo je ukupno 6 brojeva lista.³⁴ List je, osim izvještaja na domaćim i vanjskim ratištima, objavljivao i mnoge članke o aktivnosti organa narodne vlasti, omladine i AFŽ-a, te više članaka o kulturno-prosvjetnom radu, naročito na području kretanja tog odreda. Osim njega i drugi listovi partizanske štampe bilježili su i isticali aktivnost jedinica Odreda u održavanju priredaba u selima.

Partizanska zvijezda organ je Štaba 3. ličkog NOP odreda, koji su činile jedinice i borci s donjolapačkog i gračačkog kotara. List je izlazio dvaput tjedno u tehnici izdavača, i to u vremenu od maja do septembra 1942. godine.³⁵ Prvi broj štampan je u selu Doljani, a ostali brojevi u Srbu i okolnim selima. U br. 1 dan je osvrt na oslobođenje Donjeg Lapca (27. II 1942) i Srba (27. III 1942) te objavljena pjesma Josipa Cazića, komesara toga odreda, pod naslovom »Palim drugovima kod Donjeg Lapca«. U jednom od kasnijih brojeva izašla je od istog autora poema »Požar Like« koja se često recitirala na priredbama omladine i boraca.³⁶

Partizanska riječ organ je 4. ličkog NOP odreda, osnovanog 7. septembra 1942. godine uglavnom od boraca s područja otočakčkog i perušićkog kotara.³⁷ Prvi broj lista izašao je 9. septembra.³⁸ Izlazio je jedanput tjedno sve do rasformiranja toga odreda u decembru 1942.

Partizanska riječ glasilo je Ličkog partizanskog odreda (3. odreda Prve operativne zone Hrvatske).³⁹ Prvi broj objavljen je 1. decembra, a do kraja te 1942. godine izašao je još jedan broj lista.

Radio-vijesti izlazile su 1942. i u narednim godinama rata u raznim redakcijama: Komande ličkog područja, Okružnog NOO-a, a pod tim naslovom izlazile su i u izdanjima: 6. ličke divizije,⁴⁰ Kotarskog komiteta KPH Gračac, a u posljednjoj godini rata i u redakciji JNOF-a.

Karakteristično je za sve vojne listove da su uz izvještaje sa raznih ratišta objavljivali i znatan broj članaka iz rada narodne vlasti i ostalih organizacija NOP-a, te razne napise o kulturno-prosvjetnoj aktivnosti u vojsci i pozadini. Zatim, u svim tim listovima gotovo su redovno objavljivana vojna iskustva stečena u borbi i na kursovima kao što su: izvidanje, obavještavanje, organizacija i održavanje veze, sve vrste borbenog obezbjeđenja, noćna dejstva u raznim situacijama i na razne objekte, maskiranje, rušenje pruge i tome slično.

Drugu grupu listova partizanske štampe u Lici u toku 1942. godine čine listovi u izdanju antifašističkih organizacija u pozadini: Okružnog odbora AFŽ-a, Nacionalno-oslobodilačke fronte (naziv na glasilu, a ne zvanični), te kotarskih komiteta KPH i kotarskih NOO-a. Listovi te kategorije izdavača bili su najbrojniji upravo u toj godini. Najbogatiju izdavačku aktivnost u 1942. godini imali su kotari Donji Lapac i Gračac,

³⁴ AIHRPH, ZB-Per-48/479. U ovom arhivu nalazi se br. 2, a u Muzeju revolucije naroda Hrvatske brojevi 2, 4 i 6.

³⁵ AIHRPH, ZB-Per-48/482.

³⁶ Josip Cazi, Žarište političkog i kulturnog života, Lika u NOB 1942, n. dj., 319–322.

³⁷ Zb. NOR-a, tom V, knj. 7, 151.

³⁸ AIHRPH, ZB-Per-48/480. Prvi broj nisam pronašao, a broj 2 od 15. IX 1942. nalazi se u ovom arhivu.

³⁹ Taj je odred preformiran u Kninsku brigadu, kasnije 1. brigada 19. divizije.

⁴⁰ Isto, 48/484, 25/128 i 25/129.

zatim Korenica i Udbina, dok u ostala četiri kotara, na tom polju u 1942. godini, nije zapažena značajnija aktivnost. Najpoznatiji listovi te grupe izdavača bili su: »Žena u borbi«, »Narodna borba«, »Lapački radio-vjesnik«, »Gračački partizanski vjesnik«, »Glas istine«, »Radio-vijesti« kotara Gračac, »Glas naroda«, »Udbinski vjesnik« i »Radio-bilten« za kotar Brinje.

Žena u borbi jedan je od najboljih i najčitanijih listova partizanske štampe u Lici 1942. godine. Izdavao ga je Okružni odbor AFŽ-a za Liku kao svoj mjesečnik, a urednik lista bila je Jela Bičanić, učiteljica, inače tajnica toga odbora. Prvi broj lista izašao je 8. marta 1942. u povodu Dana žena koji je te godine prvi put javno proslavljen u Lici.⁴¹ U uvodnom članku toga broja govori se o zločinačkim djelima okupatora i njegovih pomagača te o uzrocima i motivima pokretanja naroda u borbu; u br. 2 objavljen je nekrolog Ljubici Gerovac; u br. 3 izložena su iskustva sa kotarskih konferencija AFŽ-a. Dvobroj 7—8 za oktobar i novembar obavještava čitaoce o rezultatima Prve okružne konferencije AFŽ-a za Liku, nagovještava predstojeće izbore za NOO-e i motivira za njih svoje članstvo. Inače, o radu odbora AFŽ u Lici najmarkantnije govori članak objavljen u br. 9 lista za decembar 1942. u kome stoji i ovo: »[...] samo ove jeseni u pet kotara Like drugarice su oplele 2360 pari čarapa, 741 pršnjak, 162 maje, 833 pari rukavica, 84 šala i 1810 pari cokalja. Samo lapački kotar dao je za bolnice 81 biljac, 178 plahti, 55 jastuka, 31 slamaricu, 61 par rublja, 123 ručnika. U tkaonicama zavoja koje su organizirale drugarice kotara otkano je 410 metara«. Dalje navodi da je protekle zime analfabetske tečajeve završilo 235 žena »većinom odbornice naše organizacije«.⁴² Pod naslovom »Žena u borbi« izašlo je još nekoliko brojeva, a zatim je od maja 1943. promijenio naslov u »Lička žena u borbi«.⁴³

Zahvaljujući brizi urednice lista i grupi odličnih saradnika, list »Žena u borbi« bio je sadržajno bogat, tematski svestran i borben. Članci su pisani lirski toplo, iskreno, u statistici su precizni, dokumentarni, historijski pouzdani, te akciono poticajni. Odražavaju potpuno aktivnost žena u narodnooslobodilačkoj borbi.

Narodna borba jedan je od vodećih centralnih listova partizanske štampe u Lici. Izdavač je lista Nacionalno-oslobodilačka fronta za Liku.⁴⁴ Izlazila je mjesečno jedanput, a prvi njezin broj izašao je 1. augusta 1942. godine. Do kraja godine izašla su još četiri broja.⁴⁵ Tiraž lista bio je 150—300 primjeraka, formata 21×17, a umnožavan je u tehnici ciklostila. Urednik lista bio je Ešref Badnjević.⁴⁶ »Narodna borba« afirmirala se kao prvorazredni politički list i potpuno je izražavala narodnofrontovsku liniju. Pisci njezinih članaka zalažu se za bratstvo i jedinstvo, ra-

⁴¹ Prvi broj lista nalazi se u Muzeju revolucije naroda Hrvatske, br. inv. 2872.

⁴² MRNH, br. inv. 3548/1.

⁴³ D. Borojević-Sternberg, n. dj., 451. Naslov »Žena u borbi« dobija novopokrenuti list Glavnog odbora AFŽ Hrvatske.

⁴⁴ Odnosi se na JNOF, ali koja još tada nije predstavljala posebnu političku organizaciju sa vlastitim članstvom, rukovodstvom i mrežom organizacija, nego platformu na kojoj su djelovale sve antifašističke organizacije.

⁴⁵ AIHRPH, ZB-Per-39/274. Ovaj arhiv posjeduje sve brojeve lista.

⁴⁶ D. Borojević-Sternberg, n. dj., 452.

zobličavaju politiku okupatora, žigošu ustaške zločine i izdaju četnika, te utiču na mobilizaciju masa u akcijama sjetve, žetve, izgradnje zemunica za sklanjanje žita i sl.⁴⁷ Izlazila je u 1943. godini pod istim imenom, ali s novom numeracijom od 1. marta kada ponovno počinje od rednog broja 1.

Lapački radio-vjesnik organ je Kotarskog komiteta KPH za Donji Lapac. Izlazio je u razmacima 2 do 4 dana, formata 21×17, zatim 34×21 i to u 150 primjeraka. Obim lista, zavisno od situacije, kretao se od 2 do 14 stranica, a umnožavan je na šapirografu. Brojevi 1, 19 i 77 umnoženi su pisačom mašinom.⁴⁸ Prvi broj lista izašao je 3. marta 1942. godine. List je izlazio do kraja 1942. godine.

U prvih šest brojeva list prenosi razne okružnice, uputstva i direktive viših vojnih i partijskih organa. Kotarski komitet KPH za Donji Lapac u tom listu razrađuje svoje materijale: tumači njihovu suštinu i daje pojedinačna rješenja, te angažira članstvo i rukovodstva ostalih organizacija, i sve druge na njihovom sprovođenju u život. Osim toga, list daje opširne informacije o događajima na svjetskim i jugoslavenskim ratištima, a naročito detaljno izvještava o zbivanjima u Lici. List sadrži i niz obavijesti o akcijama revolucionarne omladine i AFŽ-a, o mjerama i uspjesima narodne vlasti, o značajnijim sastancima i rezultatima mobilizacije u redove NOV i POJ na području kotara i šire. U br. 88 od 9. septembra objavljen je članak »Tito komandant NOVJ«.⁴⁹

U nedostatku papira korištene su razne tiskanice i drugi akti općinskih i kotarskih ustanova zaplijenjene neprijateljske arhive. Naziv lista mijenjao se, ali i ne njegova fizionomija. Zato i uz korištenje tih različitih naziva, zapravo se misli na jedno te isto glasilo. Tako br. 19 od 25. marta nosi naziv »Lapački vjesnik«, dok svi brojevi do broja 68 nose naslov »Lapački partizanski vjesnik«.⁵⁰

Gračački partizanski vjesnik izdavao je Kotarski komitet KPH Gračac. Izlazio je dvaput sedmično u 50–100 primjeraka, formata 30×21 i 33×21. Urednik lista bio je Stevo Lončar, član KK KPH Gračac.⁵¹ Umnožavan je na šapirografu, a brojevi 58, 70, 71, 76, 78, 82 pisačom mašinom. Donosio je vijesti s raznih frontova i davao važnije obavijesti o radu organizacija NOP-a u tom kotaru. Značajan prostor u tom listu posvećen je raskrinkavanju četnika, koji su od aprila nadalje u toku ljeta 1942. vršili mobilizaciju na tom području, najčešće uz primjenu terora i prisile. Otvoreno iznosi sve događaje pa je objavio i imena osuđenih i strijeljanih neprijatelja NOP-a iz redova ustaša, četnika i njihovih saradnika. U br. 32, na primjer, donosi imena 14 strijeljanih četnički orijentiranih ljudi koje je osudio Štab Grupe NOP odreda za Liku, 25. VII 1942, okrivljenih za puč od 12. aprila u Deringaju.⁵² Broj 56 donosi članak o savezništvu ustaša i četnika, br. 68 objavljuje govor Božidara Ma-

⁴⁷ AIHRPH, ZB-Per-39/274.

⁴⁸ Isto, ZB-Per-16/43.

⁴⁹ MRNH, br. inv. 3538.

⁵⁰ Ana Feldman, Brošure i periodika iz NOB u Arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP) br. 3, 1984, 119–193.

⁵¹ AIHRPH, ZB-Per-16/41.

⁵² MRNH, br. inv. 3549. List je datiran s 26. aprilom 1942.

slarića iz Moskve, a u broju 61 objavljena je šira reportaža o veličanstvenom mitingu u Mazinu, 13. jula 1942, kojem je prisustvovalo oko 1000 ljudi. Pisac članka s tog mitinga zapisao je i ovo: »Govori su bili prekidani burnim klicanjem Komunističkoj partiji, Narodno-oslobodilačkoj borbi, borbenom jedinstvu srpskog i hrvatskog naroda. [...] Najviše je oduševio govor mladog pionira koji je u ime naših najmlađih govorio o zlodjelima fašista nad nedužnom djecom.«⁵³ »Gračački partizanski vjesnik« izlazio je do kraja 1942. godine.

Radio-vijesti kotara Gračac izlazile su u toku tri posljednja mjeseca 1942. godine, te nastavile s izlaženjem i u toku 1943. godine — sve do početka četvrte neprijateljske ofenzive. Vijesti su datirane, ali bez numeracije. Format lista je 21×17 i 34×19, a umnožavan je na šapirografu.⁵⁴ Uz domaće i strane vijesti u »Radio-vijestima« objavljen je veći broj članaka o borbama jedinica 6. ličke divizije u Doićima kod Gračaca, oko Slunja i Lađevca, oko Dvora na Uni i na području ličke željezničke pruge na relaciji od Knina do Metka.⁵⁵ I taj list izdavao je Kotarski komitet KPH Gračac, a uređivao ga Stevo Lončar.

Glas istine izdavao je Kotarski NOO Gračac. Izlazio je u Bruvnu, gdje se tada nalazilo sjedište toga odbora, kao polumjesečnik, formata 21×17. Prvi se broj pojavio 1. decembra 1942. godine, a do početka četvrte neprijateljske ofenzive, kada je prestao izlaziti, izašla su još tri broja. Brojeve 3 i 4 izdao je Agitprop Kotarskog NOO-a, svaki u obimu do 10 stranica. List je štampan u tiraži od 100 do 150 primjeraka, umnožavan na šapirografu, a njegov urednik bio je Stevo Lončar.⁵⁶ Sva četiri izašla broja toga lista govore o radu i organizaciji NOO-a kao o svojoj centralnoj temi. U posljednja dva broja registrirani su i rezultati provedenih izbora za NOO-e 5. i 6. decembra 1942. godine, te žigosan teror i pljačka ustaških i četničkih bandi.

Glas naroda glasilo je Kotarskog NOO-a Korenica. Izlazio je u tiraži od 200 do 250 primjeraka, formata 21×17, kao mjesečnik, a njegov urednik bio je ing. Nikola Rapajić, agronom, nešto kasnije i predsjednik toga odbora.⁵⁷ Prvi broj lista ugledao je svjetlo dana 28. oktobra 1942. godine, upravo u vrijeme intenzivnih priprema za izbore za NOO-e. U br. 2 izdavač poziva sve na izbore i ukazuje na predstojeću proslavu 25-godišnjice oktobarske revolucije. Slično kao i »Glas istine« u gračačkom kotaru i taj se list bavio pretežno problematikom rada i organizacije narodne vlasti na svom području. Prestao je izlaziti potkraj 1942. godine.

Udbinski vjesnik izdavao je Kotarski NOO Udbina u tiražu od svega 40–50 primjeraka, umnožavanih na šapirografu. List je izlazio svakih 15 dana, uređivao ga Ivan Arbanas Vanja, a prvi njegov broj izašao je 1. novembra 1942. godine.⁵⁸ I taj list najviše objavljuje članke o narodnoj vlasti. S obzirom na aktualnost političke akcije oko izbora za NOO-e,

⁵³ Isto, br. inv. 3560 i 3551. Ime govornika nije navedeno.

⁵⁴ AIHRPH, ZB-Per-16/42.

⁵⁵ MRNH, br. inv. 2846.

⁵⁶ AIHRPH, ZB-Per-25/132.

⁵⁷ Isto, br. 25/131.

⁵⁸ Isto, br. 25/130.

koji su u tom kotaru provedeni 8. XII 1942, najviše članaka uopće posvećeno je pitanjima rada narodne vlasti. Dvobroj 4—5 od 18. XII 1942. govori o značenju osnivanja AVNOJ-a, te o ustaškom i četničkom teroru i pljačkama.⁵⁹ U narednoj 1943. izišlo je 20 brojeva lista, a zatim je prestao izlaziti.

Radio-bilten izlazio je u redakciji Kotarskog komiteta KPH Brinje.⁶⁰ Bilten sadrži obavještenja, izvještaje, instrukcije i direktive kotarskih rukovodstava NOP-a, u prvom redu Kotarskog komiteta KPH kotara Brinje. Izlazio je prema potrebi i mogućnosti, uglavnom, u toku ljeta i jeseni 1942. godine. O fizionomiji lista najreprezentativnije govori njegov broj 9 od 21. septembra 1942. godine, u članku »Ofenziva je počela«. U tom članku dana je detaljna informacija o tzv. Septembarskoj ofenzivi Talijana na Kapelu, o pljački, paljevini i potpunom razaranju sela od talijanskog okupatora, a istovremeno daje i instrukcije organizacijama NOP-a o povlačenju i zaštiti stanovništva.⁶¹

Centralizacija partizanske štampe u Lici 1943. godine

Do početka maja 1943. godine oslobođena je gotovo cijela Lika, osim Gospića i nekoliko uporišta u njegovoj okolini. Tada je stvorena najšira slobodna teritorija koja je uopće postojala u toku narodnooslobodilačkog rata u Lici. Time su nastali veoma povoljni uvjeti za masovan i intenzivan politički i kulturno-prosvjetni život u pozadini, pa i za polet u razvitku partizanske štampe. Zahvaljujući prostranstvu i dobrim vezama unutar slobodne teritorije, koncentraciji vijesti i slijevanju izvještaja u politički centar, dobroj tehnici Okružnog komiteta KPH za Liku, izvršena je centralizacija partizanske štampe. Umjesto većeg broja glasila kotarskog karaktera iz 1942. godine, pokreću se centralni i sveobuhvatni listovi u izdanju Okružnog komiteta KPH za Liku. Rezultati te centralizacije mnogostruki su: provedena je koncentracija kadrova i tehnike, bolje je organiziran dotok informacija, omogućena veća ušteda papira, listovi su sve redovitiji, izlaze u sve većem broju primjeraka, znatno su kvalitetniji po sadržaju i opremi. Sve su rjeđa izdanja pisana rukom, pisacom mašinom, izuzev ako je riječ o džepnim novinama vodova, četa i bataljona.

Najveći izdavač te godine postao je Okružni NOO za Liku, a njegovi članovi i članovi ostalih okružnih rukovodstava NOP-a bili su autori najvećeg broja novinskih članaka. Zahvaljujući prostranstvu slobodne teritorije, dobrim kurirskim i drugim vezama, svi ti listovi brzo su stizali u svaki kutak Like, pa i na neoslobođenu teritoriju. Te, 1943. godine u Lici su izlazili poznati centralni listovi ličke štampe kao što su: »Narodna borba« u novom izdanju, »Lička žena u borbi«, te novi listovi koji su se te godine prvi put i pojavili — »Lički kurir« i »Lička divizija«. List kotarskog značaja koji je te godine izlazio bile su »Vrebačke

⁵⁹ MRNH, br. inv. 2854.

⁶⁰ Ana Feldman, n. dj., 119—193.

⁶¹ MRNH, br. inv. 2635.

staze«, a od četvrte neprijateljske ofenzive izlazili su mnogi listovi kotarskog karaktera na području kotara Gračac, Donji Lapac i Udbina.

Narodna borba, kao najrašireniji list izdanja Nacionalno-oslobodilačke fronte iz prethodne godine, nastavlja svoju ulogu pod istim naslovom, ali s novim izdavačem i s novom numeracijom. List je preuzeo Okružni NOO kao svoje glasilo, preuzevši istovremeno i područje i problematiku koju su ranije pokrivali listovi kotarskih rukovodstava u Lici. Pisci članaka toga lista najčešće su članovi Okružnog NOO-a, ali i članovi ostalih okružnih rukovodstava. Zato je list predstavljao i ogledalo službene politike okružnih organa Like, prvenstveno Okružnog NOO-a kao najvišeg organa vlasti na tom području.

List »Narodna borba« izlazio je jedanput mjesečno u obimu od 8 do 30 stranica, formata 21×17 i 31,5×23,5, a u tiražu 150—300 primjeraka. Urednik lista poslije Ešrefa Badnjevića bio je Vjekoslav Prpić.

Prvi broj lista u redakciji novog izdavača izašao je 1. marta 1943. godine i u njemu je objavljeno formiranje i sastav Okružnog NOO-a za Liku, članak o teškoj situaciji i mjerama na saniranju posljedica četvrte neprijateljske ofenzive: smještaj izbjeglica, prehrana stanovništva, suzbijanje epidemije tifusa, organizacija proljetne sjetve i dr.⁶² Dvobroj 4/5 na 29 stranica obavještava o osnivanju ZAVNOH-a, podmukloj raboti Mačkove propagande, o žetvi, omladinskim radnim brigadama, osnivanju škola, o razvoju narodnog gospodarstva, o akciji za skrivanje žita, i o vijestima s domaćih i stranih ratišta.⁶³ Broj 8 od oktobra 1943. informira čitaoce o jesenskim radovima, o radnim akcijama organizacija omladine i žena, te o mjerama narodne vlasti na prikupljanju hrane. Dvobroj 9/10 za novembar i decembar iste godine daje detaljan prikaz Odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a i Moskovske konferencije.⁶⁴

Lički kurir novo je glasilo Okružnog NOO-a za Liku. Dok je »Narodna borba« za sve vrijeme izlazila mjesečno jedanput i na više stranica, »Lički kurir« najprije je izlazio mjesečno, zatim petnaestodnevno, a potkraj 1943. i na početku 1944. godine ustalio se kao tjednik. Izlazio je u 400 primjeraka u tehnici ciklostila, formata 21×17, kasnije 31,5×23,5. Urednik i toga lista bio je Vjekoslav Prpić.⁶⁵

Prvi broj lista izašao je 27. marta 1943. godine. U tom broju kao i u brojevima 8, 12, 45, 46 objavljeni su članci o neprijateljskoj djelatnosti reakcije iz redova HSS-a, u br. 4 o bjelogardejcima kao drumskim razbojnicima, br. 6 lista donosi obavijest o Prvoj konferenciji USAOJ-a u Lici, br. 9 o Trećoj okružnoj konferenciji KPH za Liku održanoj 1. i 2. jula 1943. godine, a broj 14 daje prikaz Konferencije pristaša i funkcionera HSS-a održane u oslobođenom Otočcu 8. augusta iste godine. List je u svom broju 23 od 4. oktobra dao opširan politički članak o značenju priključenja Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatske matiči zemlji.⁶⁶ Osim toga, list je obilježio i sve važne godišnjice iz histo-

⁶² Isto, br. inv. 3552.

⁶³ Isto, br. inv. 3553.

⁶⁴ AIHRPH, ZB-Per-39/274. U ovom arhivu sačuvani su brojevi 1—10.

⁶⁵ Isto, ZB-Per-25/125. U toku 1942. izašli su brojevi 1—34, a u toku 1944. godine brojevi 35—47.

⁶⁶ MRNH, br. inv. 2826.

rije radničkog pokreta, KPJ i narodnooslobodilačkog rata. U njemu se žigoše okupatorsko-kvislinški teror, poziva na bratstvo i jedinstvo i potiče takmičarski duh što ga je pokrenula i razvila narodna revolucija. Sve to daje obilježje listu kao prvorazrednom informativnom i propagandno-mobilizatorskom glasilu.

Vrebačke staze list je antifašističkih organizacija kotara Gospić. Ima karakter kotarskog lista, koji je u odnosu na kotare Gračac, Donji Lapac, Korenicu i Udbinu izašao sa zakašnjenjem. Prvi broj objavljen je 15. aprila 1943. godine. List su uređivali Tošo Draganić i Dušan Dragosavac, a štampan je u 70 primjeraka. Ubrzo je prestao izlaziti zbog uloge koju su na sebe preuzela okružna rukovodstva kao glavni izdavači partizanske štampe u Lici.⁶⁷

Lička žena u borbi nastavlja numeraciju prethodnog lista »Žena u borbi«. Taj naslov nosi od dvobroja 14–15 za maj–juni 1943. godine. Izlazio je kao glasilo Okružnog odbora AFŽ-a za Liku, a uređivale su ga Stojanka Aralica i Jela Čuk. List je izlazio kao mjesečnik u tehnici Okružnog komiteta KPH, u tiražu oko 1000 primjeraka, obima 20 i više stranica. Zadržao je raniji kvalitet, pa je i u toj godini bio jedan od najraširenijih i najčitanijih listova partizanske štampe u Lici. Sadržajno sveobuhvatan, do kraja informativan, odlikuje se izrazitom jasnoćom, prisnošću i primjerenošću svojim čitaocima, u prvom redu ženama.⁶⁸ Navedeni dvobroj 14–15 sadrži niz članaka političko-propagandnog karaktera s opširnijim osvrtom na značenje i osnivanje ZAVNOH-a. U br. 20 objavljena je šira reportaža o Drugoj okružnoj konferenciji AFŽ-a, održanoj 31. oktobra 1943. godine.

Lička divizija glasilo je 6. divizije NOV. Pokrenut je već nakon pet dana poslije formiranja te proslavljene partizanske jedinice, najprije pod naslovom »Šesta divizija«. Od 1. januara 1943. postaje glasilo te jedinice, ali pod novim nazivom »Lička divizija«. List je izlazio mjesečno jedanput, formata brošure, i to na oko 30 stranica.⁶⁹ Već prvi broj lista, zahvaljujući dobroj pripremi i uređivačima, daje trajniju fizionomiju tome glasilu. U tom broju objavljene su razne vijesti s frontova, sjećanje na minule borbe, po koji članak iz vojne doktrine, te više napisa o političkim događajima u Lici. U br. 7 dan je detaljniji osvrt o dvogodišnjici narodnog ustanka u Lici, o formiranju bataljona »Matija Gubec«, o Trećoj okružnoj konferenciji KPH za Liku. U dvobroju 9–10, kao i u još nekim, prevladavaju vojne teme. Slično su uređivani i ostali brojevi, uglavnom, sve do odlaska te jedinice iz Like potkraj 1943. godine. List je izlazio i dalje na borbenom putu te jedinice kroz Bosnu i Srbiju. Osim toga lista, Štab 6. divizije izdavao je i listove »Na putu slobode«⁷⁰ i »Uvijek naprijed«,⁷¹ a što se odnosi na period sve do završetka rata.

Uz listove Štaba 6. ličke divizije izlazili su iste godine i listovi njezinih brigada, bataljona, četa, pa čak i vodova. Naime, centralizacija partizan-

⁶⁷ Pronađen samo prvi broj.

⁶⁸ MRNH, br. inv. 2874, 2875 i dalje.

⁶⁹ Prvi broj izašao je u Udbini, brojevi 2–8 u okolici Gospića, a dvobroj 9/10 ponovo u Udbini.

⁷⁰ AIHRPH, ZB-Per-46/422.

⁷¹ Isto, ZB-Per-46/423.

ske štampe, provedena 1943. godine, nije se odnosila na vojne listove. To vrijedi i za listove partizanskih odreda koji su u Lici sukcesivno nastajali i preformiravani u toku 1943. i 1944. godine. Bili su to listovi različitog formata i tehničke izrade — pisani rukom, pišaćim strojem ili, kad je riječ o listovima Štaba 6. divizije, umnožavani na šapirografu i ciklostilu. Prva brigada 6. divizije izdavala je list »Djelo Krtije«, 2. brigada list »Udarnik«, a 3. brigada te divizije list »K pobjedi«. Listovi bataljona, četa i vodova izlazili su najčešće pod nazivom »džepne novine«. ⁷² Mnogi od tih listova izlazili su još u vrijeme djelovanja te divizije na području Like i okruga u susjedstvu. Pod tim ili izmijenjenim naslovom, mnogi od njih nastavili su izlaziti i dalje na borbenom putu 6. divizije kroz Bosnu, Crnu Goru, Srbiju, Srem i Slavoniju sve do oslobođenja zemlje, a neki i kasnije.

Vojna štampa u Lici, osim njene neosporne informativne i propagandno-mobilizatorske uloge, imala je veoma zapaženu i kulturno-prosvjetnu misiju u selima. U njezinim listovima objavljene su mnoge pjesme, članci iz narodnog života i crteže iz ranije prošlosti. Po načinu pisanja, neposrednosti opisa, pouzdanosti informacije, analizi problematike o kojoj raspravlja, neki listovi partizanskih jedinica nadmašivali su po kvaliteti i svu ostalu štampu.

Značajan doprinos razvoju partizanske štampe u Lici, naročito u podizanju kvaliteta pojedinih listova, dali su i listovi centralnih organa NOP-a Hrvatske u vrijeme njihovog izlaska na ovom području, a to su u prvom redu: »Vjesnik«, »Naprijed«, »Partizan«, »Narodno oslobođenje«, »Omladinski borac« i drugi.

Vjesnik, kao organ JNOF Hrvatske, izlazio je 1942. i 1943. godine u Donjem Lapcu, Škalici, Drežnici, Bijelim Potocima i Korenici. S početka je izlazio kao mjesečnik, a do kraja rata kao tjednik.

Naprijed, kao organ CK KPH, izlazio je u Bijelim Potocima (od br. 1—8), u Škalici (9—17), u šumi Javornica kod Drežnice (18—34), a zatim do kraja rata izlazi na Kordunu (51—100) i u Dalmaciji (101—105). Redakcija toga lista boravila je u oslobođenom Otočcu od aprila 1943. do polovine januara 1944. godine. ⁷³

Partizan je glasilo Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Broj 1 od 1. jula 1942. pojavio se u Donjem Lapcu, broj 2 i 3/4 u selu Škalici, a broj 5 u Buniću. List su uređivali Vladimir Bakarić, Ivan Rukavina i Otmar Kreačić.

Narodno oslobođenje je tjednik Jedinствene narodnooslobodilačke fronte. Štampan je u štampariji »Vjesnika«, a rasturavan u sve krajeve Hrvatske, od toga znatan broj primjeraka i na teritoriji Like. To se može reći i za sve ostale listove centralne štampe u Hrvatskoj. ⁷⁴

⁷² Mnogi džepni listovi nosili su još i posebne nazive ratne i borbene nomenklature kao što su: Zvijezda, Pobjednik, Oganj, Udarnik, Šarac, Ratnik, Sloza, Borba za slobodu, Naprijed, Osvit, Uzor, Novi dani, Glas Pekiše, Adžija, Krtija, Bratstvo itd.

⁷³ Katalog partizanskog tiska, Sveučilišna i nacionalna biblioteka u Zagrebu, red. br. 288 i 632.

⁷⁴ Isto, red. br. 628.

Omladinski borac izlazio je najprije kao organ Saveza mlade generacije Hrvatske, a od broja 10/11 izdaje ga Glavni odbor USAOH-a. Broj 1 objavljen je u Škaliću i još nekoliko brojeva u drugim mjestima Like. Urednici lista bili su: Drago Teslić, Darinka Puškarić i Dara Janeković.⁷⁵ Osim nabrojanih, među najčitnije listove štampe centralnih ustanova Hrvatske ubrajaju se i *Slobodan dom*, u izdanju Izvršnog odbora HSS-a, i *Srpska riječ*, kao glasilo Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a. Pojedini brojevi tih listova izlazili su i u Lici.

Partizanska štampa 1944–1945. godine

Potkraj 1943. i na početku 1944. godine dio Like okupirali su Nijemci, zaposjevši komunikacije Bihać—Donji Lapac—Gračac—Knin, pravac Modruš—Brinje—Otočac—Perušić—Gospić—Karlobag, te pravce Otočac—Senj i Donji Lapac—Srb—Otrčić. Slobodna teritorija ponovo je sužena i svedena na udaljenija sela od tih komunikacija s osloncem na preostalu kompaktnu teritoriju koreničkog i udbinskog kotara. I to je područje u posljednjoj godini rata često napadano i razarano. Uz podršku njemačkog okupatora ponovo su ojačale ustaško-domobranske formacije, a oživjele su i neke četničke jedinice i grupe.

Nasuprot tim neprijateljskim snagama, u posljednjoj godini rata, a nakon odlaska 6. ličke divizije za Bosnu i dalje, u Lici je formirana i tu vodila teške i iscrpljujuće borbe 35. divizija NOVJ. Sastojala se od boraca iz Like, Dalmacije, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja i Istre. Da bi uspješno parirao namjerama njemačkog okupatora, spriječio teror i razaranja partizanske pozadine te održao strategijsku inicijativu, Glavni štab NOVH je u Liku često upućivao 8, 13, i 19. diviziju, povremeno i na periferiju Like 7. i 9. diviziju, a u završnim se operacijama uz njih tu bore i 20, 26. i 43. divizija.⁷⁶

Unatoč neprestanim borbama, čestim upadima neprijatelja na slobodnu teritoriju, rad KPJ i ostalih organizacija NOP-a u Lici tekao je po stalno uzlaznoj liniji. Ipak, za rad partizanske štampe situacija je bila sve nepovoljnija. Smanjilo se broj listova, opao tiraž i broj stranica, kadrovi su raspoređeni na druge dužnosti, smanjila se dopisnička mreža, teritorija, pa i mogućnost raspačavanja listova. Osim toga, redakcije i štamparije centralnih listova, koje su bile od pomoći, preselile su se u Kordun i Baniju, a kasnije pred kraj rata u Dalmaciju.

Princip centralizacije partizanske štampe u Lici i dalje je ostao na snazi, jedino što se pojavio novi izdavač. Umjesto Okružnog NOO-a, kao glavni izdavač centralne okružne štampe javlja se Okružni odbor JNOF za Liku. Naime, na polovini 1944. godine formirana je Jedinствена narodno-oslobodilačka fronta kao općenarodna politička organizacija NOP-a sa vlastitim članstvom, rukovodstvom, programom i mrežom odbora na terenu. Odbori JNOF, od seoskog pa nadalje, postaju centri političkog

⁷⁵ Isto, br. 649.

⁷⁶ ZB. NOR-a, tom XI, knj. 4, dok. 2 i 65, *Petar Kleut*, Trideset peta lička divizija, Beograd 1970, 260 i dr.

života određenog područja, a Okružni odbor osnovni nosilac propagandno-mobilizatorske funkcije i glavni izdavač listova partizanske štampe.

Partizanska štampa u Lici svedena je u četvrtoj godini NOR-a na svega dva lista: »Lički vjesnik« i »Putem bratstva«. Izvjesne praznine u tome nadomještavali su centralni listovi NOP-a Hrvatske, koji su se i dalje raspacavali na ovom području, vojni listovi jedinica 35. divizije i jedinica navedenih divizija koje su tu ratovale.

Lički vjesnik od 6. aprila do 22. juna 1944. godine izlazi kao glasilo Okružnog NOO-a, a od broja 18 postao je organ Okružnog odbora JNOF-a. Od broja 26 i zvanično postaje glasilo toga odbora.⁷⁷ S početka, radi uštede papira, pisan na dvije, pa na četiri, da bi se kasnije stabilizirao na 6—8 stranica formata 29,5×21 i 34×24. Tekstovi na svakoj stranici pisani su u dva nejednaka stupca u vertikalni, a zatim lomljeni na različite dijelove po horizontali i vertikalni. Tiraž lista bio je svega 100—200 primjeraka. Štampan je u tehnici Okružnog komiteta KPH, umnožavan na ciklostilu. Izlazio je u razmacima 2—4 dana s prekidima i po više dana na što je uticala vojno-politička situacija u Lici. Urednik lista bio je Mito Dimitrijević (Dimitrijević), predratni učitelj u Visuću, tada član OK KPH i OO JNOF za Liku.⁷⁸

Svaki broj lista (do rednog broja 22) imao je vlastiti moto koji je izražavao poruke, pozive, preporuke i akcione parole. Unatoč smanjenom obimu, a zahvaljujući kondenziranom, sadržajnom i jasnom tekstu davao je obilje različitih informacija sa svjetskih i domaćih ratišta, prezentirao politička zbivanja u Lici. Uspješno je obavljao i svoju propagandno-političku i mobilizatorsku funkciju, a što je bilo i u političkoj nadležnosti JNOF-a kao njegovog izdavača. O takvoj fizionomiji lista govori i ovo nekoliko članaka izašlih u njegovim tekućim brojevima u toku 1944. i 1945. godine:

- Počasna zastavica omladini Like — br. 10 od 29. 5. 1944.
- Sjajni uspjesi 35. divizije — br. 21 od 12. 7. 1944.
- Omladina Like na okružnom sletu — br. 22 od 28. 10. 1944.
- Smotra ličkih žena — br. 24 od 19. 11. 1944.
- Okružna zdravstvena konferencija — br. 25 od 29. 11. 1944.
- Odluka Predsjedništva AVNOJ-a o amnestiji — br. 25 od 29. 11. 1944.
- Dva mjeseca takmičenja omladine Like, Korduna i Banije — br. 27.
- Zadrugarstvo u Lici — br. 29 od 6. 1. 1945.
- Nema više čekanja — br. 30 od 14. 1. 1945.
- Nećemo kralja — Hoćemo Tita! — br. 31 od 23. 1. 1945.
- Na suzbijanju pjegavog tifusa — br. 34 od 28. 2. 1945.
- Okružna skupština — br. 35 od 9. 3. 1945.
- Pomoć 11. korpusa narodu Like — br. 36 od 21. 3. 1945. itd.

Osm toga, na stranicama toga lista objavljeno je više članaka o samoprijegornom radu odbornika, skojevaca, žena na prikupljanju hrane, pružanju pomoći porodicama palih boraca, izgradnji bajti, raščišćavanju puteva te

⁷⁷ AIHRPH, ZB-Per-25/126.

⁷⁸ U toku 1944. godine izašlo je ukupno 27, a u 1945. godini 10 brojeva lista, od kojih je većina sačuvana u već navedenim arhivima.

evakuacijama stanovništva koje su bile sve učestalije i masovnije kako se približavao kraj rata.

Putem bratstva novi je list, umjesto ranijeg glasila »Lički kurir« koji je pod tim imenom prestao izlaziti. Prvi broj lista pod tim nazivom izašao je 17. februara 1944. godine. S početka pa sve do zaključno broja 23 izlazi kao glasilo Okružnog NOO-a, a od broja 23 glasilo je Okružnog odbora JNOF-a za Liku. Potrebu promjene naziva lista uredništvo je objasnilo ovim riječima: »To se osjećalo zbog toga, što je taj naš list postao ne samo 'kurir', objašnjivač najnovijih vijesti već kao organ JNOF-e postaje jedan od najsnažnijih faktora izgradnje i produbljivanja bratstva i jedinstva Srba i Hrvata Like.«⁷⁹ Urednik lista bio je Josip Barković, učitelj i književnik, a u posljednjoj godini rata i član Okružnog odbora JNOF-a.

List »Putem bratstva« izlazio je dvaput tjedno, uglavnom na 2—6 stranica, štampan i umnožavam u tehnici ciklostila. Do kraja 1944. izašlo je 26 brojeva. Pokušao je zadržati fizionomiju svoga prethodnika, ali zbog nastalih poteškoća to jedva uspijeva. Slično kao i »Lički vjesnik« daje instrukcije, objavljuje referate, objašnjava mjere organizacija NOP-a te donosi vijesti sa domaćih i stranih ratišta. O tome govori i ovo nekoliko primjera: br. 8 donosi članak o godišnjici Crvene armije, br. 18 o pomoći ZAVNOH-a narodu Like, br. 20 o omladinskim vrtovima za vojsku i bolnice, br. 22 o obrtu i industriji Like, br. 25 o trogodišnjici ustranka u Lici.

U više brojeva lista objavljeni su članci ili kraće obavijesti o pljačkama i teroru ustaša, četnika i njemačkog okupatora. Tako je u broju 18 objavljen članak o teroru njemačkog okupatora i odvođenju stanovništva Dobrosela uz pomoć četnika, u broju 24 o zločinu četnika u Krčani kod Udbine, 2. juna 1944, kada su upali u partizansku bolnicu i pobili 29 ranjenika, 2 liječnika, 2 bolničarke i 2 stražara. U istom broju navedeni su i pokolji ustaša: u Zalužnici 19. juna 1944, gdje su pobili 54 lica, u srpskim selima kosinjske općine gdje su istog mjeseca usmrtili 37 lica i u Svračkovom Selu gdje su 30. juna 1944. godine pobili 35 lica od kojih su 27 spalili u kući.⁸⁰

Uz ta dva lista, centralne listove NOP-a Hrvatske koji su se tu raspacavali, listove partizanskih jedinica koje su se u posljednjoj ratnoj godini nalazile i borile u Lici, izdavane su i radio-vijesti. »Radio-vijesti« s dužim kontinuitetom izdavali su naizmjenično Okružni NOO i Komanda ličkog područja 1942—1944. godine. Izlazile su u tehnici ciklostila, datirane i bez numeracije. Osim njih, u posljednjoj godini rata izlazile su i »Radio-vijesti« u izdanju »Ličkog vjesnika«, također datirane, ali bez numeracije. Takvo stanje partizanske štampe zatečeno je i prilikom oslobođenja Like. Postojeći su listovi nastavili svoju aktivnost s naročitim naglaskom na stvaranju i učvršćenju bratstva i jedinstva i na mobilizaciji masa u obnovi popaljenih sela i razorene privrede.

⁷⁹ Objašnjenje dano u listu »Lički vjesnik«, br. 1 od 6. aprila 1944.

⁸⁰ Arhiv Hrvatske, ZKRZ, GUZ, kut. 39 i 40.